

Jan Županič

Lichtenštejnský rod v Rakousko-Uhersku K otázce suverénního postavení dynastie*

The Liechtenstein Family in the Austro-Hungarian Empire: on the sovereign position of a dynasty

The study focuses on the situation of the Liechtenstein Family within Austria (Austro-Hungarian Empire) with a special focus on the specific position of the head of the dynasty (the ruling prince). The author mainly inquires into the questions of extraterritoriality, citizenship, possessions and social status of the Liechtensteins. Important is especially the issue of Liechtenstein property part of which represented the so-called endowment of the Liechtenstein Principality. Its income however was too low and did not allow local rulers to live up to their social position. The narrow connection of the Liechtenstein Principality with Austria provoked already in the nineteenth century a debate about the principality's independence and after the First World War became an important argument of Czechoslovakia against recognizing this country's sovereignty.

Key words: the Liechtensteins, Austria, extraterritoriality, citizenship, family contract

Když roku 1866 zanikl Německý spolek a Lichtenštejnsko získalo plnou suverenitu, vynořila se před jeho panovníky řada nových otázek. Ty nesouvisely jen s delegováním určitých státních záležitostí knížectví na podunajskou monarchii, ale také s postavením panující dynastie v rámci Rakousko-Uherska. Lichtenštejnové totiž po staletí patřili mezi nejvyšší aristokracii této říše a naprostá většina jejich majetků se nacházela právě zde. Zatímco v knížectví patřilo dynastii pouze 189 hektarů půdy,¹ v Rakousku roku 1914 činila výměra jejich statků plných 184 342 hektarů a řadila je mezi vůbec nejbohatší pozemkové vlastníky v Evropě. Převážná část (cca 160 000 ha) těchto majetků se rozkládala na území českých zemí a v Dolních Rakousích. Malé statky ale vlastnili Lichtenštejnové také v Uhrách (92 ha), Sasku (169 ha) a Prusku (164 ha).² Většina panství patřila panujícímu knížeti, některé ale vlastnili i příslušníci jiných větví. V první řadě šlo o Moravský Krumlov, který od roku 1771 do svého vymření roku 1908 vlastnila sekundogenitura rodu.³

---

* Tato studie vznikla v rámci grantu GAČR č. 410/12/1141.

1 Z toho pouze 11 hektarů orné půdy. Zbytek tvořily lesy.

2 Šlo o části panství s přesahem na území sousedních států: Rumburk (Sasko) a Krnov (Prusko).

3 V majetku této větve byly od roku 1802 i Velké Losiny. Zatímco ale po vymření linie

Zatímco postavení příslušníků nepanujících větví bylo jasné (patřili mezi rakouskou aristokracii a jejich postavení u dvora bylo určeno habsburskými zvyklostmi a předpisy), pozice panujícího knížete a jeho nejbližších příbuzných v monarchii byla kodifikována teprve během druhé poloviny 19. století prostřednictvím několika nejvyšších rozhodnutí císaře Františka Josefa, z nichž některé později získaly platnost zákona.

V prvé řadě šlo o právo exterritoriality. Tato výsada náležela členům habsbursko-lotrinského domu a výjimečně byla udílěna i v monarchii usazeným členům panujících či dříve panujících rodů.⁴ Takto privilegované osoby nepodléhaly řádným soudům monarchie, ale jen úřadu nejvyššího dvorního maršálka a totéž se týkalo i jejich movitého majetku. Exterritorialita se ale nevztahovala na reálné jmění (pozemkové vlastnictví včetně fideikomisů), které i nadále podléhalo řádným c. k. soudům a úřadům.

Lichtenštejnům bylo právo exterritoriality uděleno nejvyšším rozhodnutím císaře Františka Josefa I. z 30. července 1851 (a výnosem ministerstva spravedlnosti č. 183 z 10. srpna téhož roku vtěleným do říšského zákoníku). Nárok na něj získal ale jen panující kníže s manželkou a nezletilými dětmi. Vztahovalo se tak výlučně na Aloise II. a jeho nástupce v úřadu lichtenštejnského vladaře, tedy jen na nejužší rodinu panujícího knížete.

Protože toto privilegium neměl dokonce ani následník lichtenštejnského trůnu po dosažení zletilosti, požádal v polovině roku 1880 kníže Jan II. rakouského císaře o rozšíření privilegia exterritoriality na všechny členy domu a zároveň rozšíření privilegií samotného knížete.⁵ Exterritorialita tak měla být rozšířena i na knížecí rezidence, jeho dopravní prostředky (koně a kočáry) a také na jeho bezprostřední doprovod při celních prohlídkách.

Tyto požadavky ale rozhodně odmítl rakousko-uherský ministr zahraničí Heinrich Karl svobodný pán von Haymerle (1828–1881), podle kterého kníže svou žádostí překročil únosné meze. Rozšíření tohoto druhu privilegií rozhodně nedoporučil a byl ochoten akceptovat pouze exterritorialitu majorátního paláce na Bankovní ulici.

Když se Jan II. dozvěděl, že je jeho žádost pro monarchii neakceptovatelná, omezil po jednání s ostatními členy rodu požadavek exterritoriality jen na dva své sourozence: princeznu Terezií (1850–1938) a prince Františka (1853–1938). Terezie byla totiž v době vydání výnosu jeho jedinou svobodnou sestrou (roku 1882 se provdala za bavorského prince Arnulfa), František pak byl jako jediný bratr bezdětného Jana II. dědicem lichtenštejnského trůnu, na který skutečně roku 1929 usdl. Oběma sourozencům

---

knížetem Rudolfem (1838–1908) zdědili Moravský Krumlov jeho příbuzní z rodu knížat Kinských, Losiny přešly na příslušníka primogeniturní lillie prince Aloise (1855–1963), otce budoucího panujícího knížete Františka Josefa II.

4 Během 19. století toto privilegium získali (kromě Lichtenštejnů) rody Bourbon (rodina krále Karla X.), Braganza, Cumberland a Sachsen-Weimar.

5 K celé otázce srov. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei (Vorträge), Nr. 3730/1880.

navíc výsada exterritoriality náležela do dosažení zletilosti. Takto upravenou žádost již Haymerle doporučil a císař František Josef nejvyšším rozhodnutím z 3. října 1880 schválil. V obecnou známost vstoupila tato výsada po vydání výnosu ministerstva spravedlnosti č. 134 z 5. listopadu 1880.⁶

V případě prince Františka ale privilegium exterritoriality vzbuzovalo jisté rozpaky.⁷ Na rozdíl od svého bratra, který vykonával úřad panujícího knížete a udržoval si vůči Vídni odstup, totiž působil od roku 1878 v rakousko-uherských diplomatických službách a byl tak státním zaměstnancem podunajské monarchie. Zřejmě proto, že jeho privilegované postavení nevycházelo z platného mezinárodního práva, ale jen z ceremoniálních a diplomatických ohledů na jeho osobu, nebylo na rozdíl od bratrova v Rakousku po rozpadu říše roku 1918 uznáváno.

Komplikovaná byla i otázka občanství. Všichni členové lichtenštejnského rodu totiž byli občany Lichtenštejnska. Zatímco ale zákony knížectví připouštěly institut dvojího občanství, podle rakouského práva ztrácel obyvatel monarchie, který přijal občanství jiného státu, občanství rakouské. Přestože obě země byly od poloviny 19. století úzce propojeny, šlo o nezanedbatelný právní problém. Situace byla vyřešena až roku 1887, kdy bylo postavení Lichtenštejnů upraveno zvláštním výnosem rakousko-uherského ministra zahraničí a císařského domu Gustava hraběte Kálnokyho. Podle něj nebyli členové tohoto rodu pocházející od prvního suverénního panovníka Jana I. rakouskými občany, ale pouze disponovali právy, která náležela občanům Rakouského císařství.⁸

Příslušníci lichtenštejnské primogenitury tak představovali velmi pozoruhodnou skupinu rakouských občanů-neobčanů. Měli totiž práva obyvatel císařství, ovšem ve skutečnosti rakouskými občany nebyli. Většina členů rodiny pak podléhala c. k. zákonům, někteří ale disponovali právem exterritoriality, a byli tak postaveni na roveň členům habsbursko-lotrinské dynastie. Status výlučnosti dynastie dále upevnilo nejvyšší rozhodnutí císaře Františka Josefa z roku 1903. Při příležitosti sňatku prince Aloise (1855–1963) s jeho neteří arcivévodkyní Alžbětou Amálií⁹ (1878–1960) totiž prohlásil, že se jedná o spojení dvou panovnických dynastií, a vyzdvihl tím Lichtenštejny nad ostatní knížecí rody habsburské monarchie.

Kromě právního postavení členů lichtenštejnského rodu byl komplikovaným problémem i lichtenštejnský majetek. Na movité jmění panovníka a jeho nejbližších se totiž vztahovalo právo exterritoriality, ovšem nemovitý majetek na území Rakousko-Uherska nadále byly nedílnou součástí

6 Opis listu c. a k. ministerstva zahraničí dr. Hermannovi von Hampe, zástupci knížete Jana II. in: Liechtensteinisches Landesarchiv, Signatur RE 1919/6087 ad 589.

7 K jeho osobnosti srov. např. W a k o u n i g, Marija: *Ein Grandseigneur der Diplomatie. Die Mission von Franz de Paula Prinz von und zu Liechtenstein in St. Petersburg 1894–1898.* Wien – Berlin 2007.

8 Toto privilegium se ale týkalo jen lichtenštejnské primogenitury. Sekundogenitura na Moravském Krumlově a Velkých Losinách podobná práva neměla.

monarchie.⁹ Všechny lichtenštejnské statky na území rakousko-uherské monarchie proto byly podřízeny zdejšími zákonům a knížata z nich odváděla příslušné daně a poplatky. Plnou suverenitu měl panující kníže jen nad svými nemovitostmi v knížectví. Protože podle říšského zákona č. 61 z roku 1868 podléhaly záležitosti fideikomisů (zejména jejich zakládání, konfirmace, změny podstaty apod.) rozhodnutí vlády a musely být schváleny říšskou radou, byly tímto způsobem ve druhé polovině 19. století upraveny i některé majetkové záležitosti lichtenštejnské dynastie. Zákonem č. 62 ze 16. května 1874 tak bylo povoleno rozšíření rodového fideikomisu panujících knížat z Lichtenštejna o další statky v Čechách a na Moravě a 12. ledna 1893 pak byla lichtenštejnská rodinná smlouva vyhlášena knížetem Aloisem II. Josefem 1. srpna 1842 inkorporována jako zákon č. 15/1893 do předlitavského zákoníku.¹⁰

Právě zákon z roku 1893 byl pro dynastii věcí nejvyšší důležitosti a otázka jeho recepce do československého právního řádu se stala předmětem dlouholetého soudního sporu, který Lichtenštejnové po roce 1918 vedli s Československou republikou.¹¹ Dokument měl několik rovin. Především potvrzoval platnost starších rodových smluv: fideikomisního ujednání bratrů Karla, Maxmiliána a Gundakara z Lichtenštejna z roku 1606 a závěti knížete Hartmana z Lichtenštejna z roku 1672.

První smlouva z roku 1606 zaváděla tzv. fideikomisní substituci, tedy způsob dědění majetku a zákaz postupování lichtenštejnských statků mimo rod. Nástupnictví vycházelo ze zásad primogenitury a byly z něj vyloučeny ženy a také muži duchovního stavu, včetně členů rytířských řádů. Ti se mohli správy rodových panství ujmout jen po získání papežského dispensu, který by jim umožnil vrátit se do světského stavu. Hartmanova závěť z roku 1672 dále posilovala pravomoci hlavy rodu a stanovovala pravidla nástupnictví. Dědicem rodového fideikomisu se tak mohl stát pouze ten člen rodu, který uzavřel stavovsky přiměřený sňatek (tedy sňatek s osobou stejně

---

9 Podle některých autorů (např. H o r á k , Ondřej: *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století. Dizertační práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity. Brno 2007, s. 122) mělo Rakousko-Uhersko v roce 1880 uznat exteritorialitu hraničních lichtenštejnských statků Břeclav a Lednice. Takové nařízení ale nikdy vydáno nebylo.

10 K této otázce srov. M a r x e r , Wilfried: *Das Hausgesetz des Fürstenhauses von Liechtenstein und dessen Verhältnis zur staatlichen Ordnung Liechtensteins*. Erweitertes Manuskript eines Vortrages in der Erwachsenenbildung Stein-Egerta vom 2. 12. 2002. Beiträge Liechtenstein-Institut Nr. 17/2003.

11 Srov. Q u a d e r e r , Rupert: *Liechtenstein und die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem Ersten Weltkrieg*. In: Prague Papers on the History of International Relations, Prague – Vienna 2008, s. 265–290; H o r á k , O.: *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním*, s. 113–149; D a l l a b o n a , Lucia: *Die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem 1. Weltkrieg unter besonderer Berücksichtigung des fürstlich-liechtensteinischen Besitzes*. Diplomarbeit. Wien 1978.

vznešeného šlechtického rodu) schválený panujícím knížetem a ostatními Lichtenštejn, a pouze za podmínky, že byl katolického vyznání.¹²

Rodinná smlouva Aloise II. z roku 1842 oba dokumenty dále doplnila a rozvinula. Upravila totiž postavení knížecího rodu jako panující dynastie, propojila úřad lichtenštejnského panovníka s funkcí hlavy rodu a zakotvila pravidla následnictví podle zásad fideikomisního ujednání z roku 1606. Lichtenštejnský trůn tak byl dědičný podle práva primogenitury pro potomky knížete Jana I. (1760–1836) a pokud by tato linie vymřela po meči, přiznávala nástupnická práva mladší, moravskokrumlovské větvi. V případě vyhasnutí celého rodu přecházela panovnická a dědičná práva na ženy a dále na jejich mužské potomky, pokud by ovšem pocházeli ze starošlechtického rodu.

Mimořádně významný prvek smlouvy z roku 1842 představovaly paragrafy zabývající se ekonomickou stránkou výkonu panovnických práv. Nedílnou součástí nově vzniklého knížectví Lichtenštejn totiž byl i kapitál, jehož výnos umožňoval zdejším panovníkům vést stavovsky přiměřený život. Příjmy ze zdejších korunních statků totiž byly příliš nízké a v podstatě nestačily ani na pokrytí správy knížectví. Původně byl celý kapitál uložen v bance Švábského kraje, ovšem na základě dohody z roku 1754 došlo k přeměně jeho části v peněžní fideikomis zajištěný výnosy z moravských panství Úsov, Šternberk a Karlovec. Po zániku Svaté říše římské byl dohodou z roku 1809 švábský kapitál investován do rakouských státních dluhopisů s čtyřprocentním ročním úrokovým výnosem.

Oba finanční zdroje představovaly podle smlouvy z roku 1842 dotaci Lichtenštejnského knížectví a nemohly být nijak zmenšovány nebo dále postupovány. Výnos z dluhopisů i peněžního fideikomisu směl být využit jen k pokrytí nákladů na správu knížectví, k rozšíření jeho území, na modernizaci země nebo případně k dalšímu navýšení kapitálu.

Držitelem všech těchto statků a výnosů z nich byl výlučně panující kníže, nikoli další členové rodu. Kníže byl ale zavázán dodržovat územní integritu Lichtenštejnska v celém rozsahu (čímž byl míněn i kapitál a peněžní fideikomis z výnosu moravských statků) a v případě možnosti teritorium svého státu dále rozšiřovat. Pokud by v budoucnu došlo prostřednictvím mírové smlouvy, mezistátní nebo sňatkové dohody k rozšíření knížectví, pak mělo toto území a jeho obyvatelé nadále představovat nedílnou součást Lichtenštejnska.

Postavení panujícího knížete z Lichtenštejna v monarchii ale vyvolávalo i řadu otázek. Z hlediska mezinárodního práva představovala zapeklitý problém otázka dědičného členství v panské sněmovně. Základ vzniku této instituce vytvořila Schmerlingova (též Únorová) ústava z roku 1861.

12 Hartmanova závět se ale týkala pouze Gundakarovy větve. Závaznou pro celý rod se stala až po vyměření starší (Karlovy) linie roku 1712. Tehdy také veškeré majetky (včetně Vaduzu a Schellenbergu) přešly právě na tuto Gundakarovu větev.

Patentem o říšské radě byla totiž zřízena nejen poslanecká sněmovna oběsňaná jednotlivými zemskými sněmy volenými na základě kuriového práva, ale také sněmovna panská s členy jmenovanými císařem. Dvoukomorový systém zůstal zachován i po uzákonění dualismu a přijetí Prosinčové ústavy v Předlitavsku roku 1867. Rakouská panská sněmovna přitom představovala zvláštní formu horních komor parlamentů evropských monarchií a v jistém smyslu byla obdobou britské sněmovny lordů. Nezasedali v ní totiž jen dospělí členové habsbursko-lotrinské dynastie, velkostatkářská aristokracie a zástupci vysokého kléru, ale také panovníkem jmenovaní tzv. doživotní členové, tvořeni zástupci šlechty, intelektuálů, průmyslníků, armády a úřednictva. Pro rodovou aristokracii bylo určeno dědičné členství, na které žádný neurozený rakouský občan nedosáhl. Na základě paragrafu 3 Únorové a Prosinčové ústavy bylo privilegium dědičného členství omezeno na „*pňoleté představitelé domácích šlechtických rodů s rozsáhlým pozemkovým majetkem, kterým císař udělil dědičnou hodnost říšských radů*“. Panující kníže z Lichtenštejna, kterým byl po celou dobu ústavní vlády v Rakousku Jan II., získal toto důstojenství ihned po vydání Únorové ústavy roku 1861. Již ve své době vzbudila tato skutečnost mimořádnou pozornost. Jan II. byl totiž jediným panovníkem suverénního státu, který byl zároveň členem parlamentu jiné země.¹³

Zatímco v době svého vzniku tyto zákony a výnosy upevnily postavení Lichtenštejnů v monarchii, po vypuknutí války roku 1914 a zejména po zániku Rakousko-Uherska se pro ně staly spíše přítěží, protože při pohledu zvnějšku prohlubovaly jejich závislost na Vídni. Roku 1880 navíc lichtenštejnský kníže vyslovil oficiální souhlas s tím, aby zájmy knížectví v zahraničí nadále zastupovala podunajská monarchie. Tento krok u řady zahraničních politiků a právníků sice vyvolal otázku, zda je knížectví vůbec samostatné, ve skutečnosti šlo ale o pouhé potvrzení statu quo. Jak bylo již opakovaně zdůrazněno, lichtenštejnští panovníci většinou sledovali prorakouskou linii a s ohledem na jejich vazby na vídeňský dvůr a s přihlédnutím k mezinárodní a ekonomické bezvýznamnosti jejich státu byl výkon samostatné zahraniční politiky iluzorní. Navíc i v éře Německého spolku, kdy si knížectví vydržovalo ve Frankfurtu vyslance, žádal kníže v určitých případech o pomoc rakouské diplomaty. Například když roku 1860 chtěl mladý Jan II. navštívit královnu Viktorii, požádal o zprostředkování rakouského vyslance u britského královského dvora Rudolfa hraběte Apponyiho. Ten se následně obrátil na státního sekretáře zahraničního

13 V případě ostatních členů rodu nešlo o větší problém. Z primogenitury získal dědičné členství ještě roku 1871 princ František (1802–1887), po kterém je zdědil jeho syn Alfred (1842–1907) a následně vnuk František (1868–1929). Od roku 1861 pak totéž privilegium náleželo i hlavě moravsko-krumlovské sekundogenitury. Několik členů dynastie bylo jmenováno doživotními členy panské sněmovny. K této otázce srov. L a n j u s , Friedrich Graf: *Die erbliche Reichratswürde in Österreich*. Schloß Haindorf am Kamp – Langenlois 1939.

úřadu lorda Johna Russela a zdůraznil přitom, že žádá o pomoc raději jeho jako ministra zahraničí než přímo královský dvůr, protože Jan II. není jen rakouským aristokratem, ale především nezávislým panovníkem.

Jisté rozpaky (zejména v zahraničí) vzbuzovala také skutečnost, že i když byl hlavním městem Lichtenštejnského knížectví Vaduz, sídlila většina centrálních úřadů knížectví v Rakousku, zejména ve Vídni. Sídlem panovníka pak byly vedle tří vídeňských paláců (majorátního či městského na Bankovní ulici, zahradního v Rossau a paláce na Panské ulici¹⁴ (*Herrengasse*), zámky Valtice a Lednice (v Lichtenštejnsku až do přestavby vaduzského hradu kníže žádné reprezentativní sídlo neměl) a k poslednímu odpočinku byla knížata i další členové dynastie tradičně ukládáni do rodové hrobky ve Vranově u Brna.

Faktická vláda knížectví, které byl podřízen zemský správce ve Vaduzu, se nacházela v hlavním městě monarchie. Většina lichtenštejnských ústředních orgánů přitom sídlila v majorátním paláci s okny vedoucími na Bankgasse a Minoritenplatz, ležícími nedaleko rakousko-uherského ministerstva zahraničí. Správu země řídili téměř výlučně občané rakousko-uherské monarchie, přičemž někteří byli později za své zásluhy poctěni čestným lichtenštejnským občanstvím či (velmi vzácně) knížetem povýšeni do šlechtického stavu. Kabinetní kancelář knížete, stejně jako rodový archiv, pozoruhodná obrazová galerie a rozsáhlá fideikomisní knihovna měly sídlo v zahradním paláci¹⁵ na Fürstengasse. Knížecí účtárna se sice nacházela mimo Vídeň, ale nikoli v Lichtenštejnsku. Jejím sídlem byl zámek v moravských Bučovicích. Fungovala jako ústřední revizní účetní úřad pro veškeré knížecí majetky, jako revizní úřad pro správu knížecích fondů a nadřízená instituce lichtenštejnských 22 správních a 24 lesních úřadů. Ve Vaduzu bylo umístěno jen ředitelství zdejších knížecích statků, ale tato kancelář nehrála vzhledem k malé rozloze korunního majetku v zemi větší úlohu.

Před rokem 1914 nehrály tyto záležitosti v podstatě žádnou roli. Komplikované mezinárodní postavení Lichtenštejnska a zejména úzká provázanost státu a dynastie s Rakousko-uherskou monarchií se v plné síle ukázaly až za první světové války a v letech bezprostředně následujících. V teoretické rovině vypuknutí první světové války pro knížectví žádnou změnu neznamenalo, protože Lichtenštejnsko nebylo členem žádných mocenských bloků, skutečnost byla ale zásadně odlišná.

Jako velmi problematické se ukázalo v první řadě jednání členů dynastie po začátku konfliktu. Lichtenštejnové byli sice občany neutrálního knížectví, protože ale vyrůstali v podunajské monarchii, kde se také nacházely jejich majetky, je logické, že na straně tohoto státu byly i jejich sympatie. Jan II. se jako vždy držel mimo politické události, prorakouský postoj ale

14 Tento palác byl roku 1913 zbořen a nahrazen moderní budovou.

15 Dnes je zde Liechtenstein Museum.

jasně proklamoval následník trůnu princ František, který se po vypuknutí konfliktu přihlásil do vojenské služby monarchie. V bojových jednotkách c. a k. armády pak sloužilo hned několik příslušníků lichtenštejnské primogenitury a jeden z nich, princ Jindřich (1887–1915), dokonce našel na polském bojišti smrt. Lichtenštejnové totiž ve 20. století jednali jako knížata Svaté říše římské. Jejich vlastní země (Lichtenštejnsko) pro ně ještě stále představovala jen základ určité společenské prestiže, za nejdůležitější i nadále považovali své vazby vůči Rakousko-Uhersku a zejména vůči habsburské dynastii. Zatímco ale v 18. (a snad i v první polovině 19. století) byl tento postoj bez výhrad obecně akceptován, v nacionalismem zmítaném 20. století byl již naprosto nepřijatelný. Pochopitelná provázanost lichtenštejnské dynastie se zájmy Rakousko-Uherska proto vzbuzovala jisté pochyby o mezinárodním postavení a nezávislosti knížectví. Za první světové války právě tato skutečnost odůvodnila ostré zásahy ze strany států Dohody vůči Lichtenštejnsku. Po jejím skončení pak Československé republice posloužila jako záminka pro neuznání státní suverenity Lichtenštejnského knížectví a k následné realizaci pozemkové reformy na lichtenštejnských statcích.¹⁶

Das Haus Liechtenstein in Österreich-Ungarn

Zur Frage der souveränen Stellung eines aristokratischen Geschlechts

Als im Jahre 1866 Liechtenstein seine volle Souveränität erhielt standen seine Regenten vor zahlreichen neuen Fragen. Diese hingen auch mit der Stellung der herrschenden Dynastie innerhalb Österreich-Ungarns zusammen. Die Liechtensteiner gehörten zum Hochadel des Reiches, wo sie zudem über den größten Teil ihres Besitzes verfügten. Die Position des herrschenden Fürsten innerhalb der Monarchie (vor allem das Recht der Exterritorialität) erfuhr freilich erst in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts ihre Kodifizierung. Personen mit dem Recht der Exterritorialität unterstanden nicht den ordentlichen Gerichten der Monarchie, sondern ausschließlich dem Amt des Obersthofmarschalls, während deren Grundbesitz auch weiterhin den ordentlichen k. k. Gerichten und Behörden unterstand. Dem Fürsten von Liechtenstein und seinen engsten Familienangehörigen wurde dieses Recht im Jahre 1851 erteilt, 1880 jedoch *ad personam* auf die beiden Geschwister Johans II. – Prinzessin Therese und Prinz Franz (den späteren Fürsten Franz I.) – erweitert. Als kompliziert erwies sich zudem die Frage der Staatsbürgerschaft. Sämtliche Angehörigen der liechtensteinischen Familie galten nämlich als Bürger Liechtensteins. Während jedoch die Gesetze des Fürstentums eine doppelte Staatsbürgerschaft gestatteten, verlor nach österreichischem Recht ein Bürger der Monarchie, der die Staatsbürgerschaft eines anderen Landes annahm, diejenige Österreichs. Erst im Jahre 1887 wurde dieser Zustand geändert, als die Nachfahren des Fürsten Johans I. die Rechte österreichischer Staatsbürger erhielten, ohne jedoch selbst österreichische Staatsbürger zu sein. Der Fürst selbst gehörte darüber hinaus seit 1861 als erbliches Mitglied dem österreichischen Herrenhaus an. Eine interessante Frage stellte jene

16 Srov. H o r á k , O.: *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním*, s. 126 nn. Argumenty zastánců lichtenštejnské svrchovanosti přehledně shrnul prof. JUDr. Jaromír Sedláček. Srov. S e d l á č e k , Jaromír: *Právní posice rodu knížat z Liechtensteinu a na Liechtensteině podle práva československého*. Sv. I. Tištýň posudek. Olomouc 1928.

des liechtensteinischen Besitzes dar. Sämtliche Güter der Liechtensteiner auf dem Territorium der österreichisch-ungarischen Monarchie waren zwar den dortigen Gesetzen unterworfen und die Fürsten zahlten hierauf entsprechende Steuern und Abgaben. Volle Souveränität besaß der regierende Fürst aber lediglich über seine Liegenschaften im Fürstentum selbst. Im Jahre 1893 wurde jedoch der liechtensteinische Familienvertrag vom August 1842, der die Stellung des regierenden Fürstengeschlechts als herrschende Dynastie regelte, das Amt des liechtensteinischen Fürsten mit der Funktion des Familienoberhaupts verknüpfte und die Nachfolgeregelungen gemäß den Grundsätzen des Fideikommiss-Abkommens verankerte, als Gesetz Nr. 15 in das cisleithanische Gesetzbuch inkorporiert. Ein Teil der liechtensteinischen Besitzungen in Österreich (in Mähren) verkörperte darüber hinaus die sog. Dotation des Fürstenhauses Liechtenstein, deren Einnahmen ziemlich gering ausfielen und es den dortigen Regenten nicht gestatteten, ein standesgemäßes Leben zu führen. Die enge Verbindung zwischen Liechtenstein und Österreich warf bereits im 19. Jahrhundert zahlreiche Fragen hinsichtlich der Unabhängigkeit des Fürstentums auf, was nach dem Ersten Weltkrieg der neu entstandenen Tschechoslowakei eines der Argumente gegen eine Anerkennung der Souveränität dieses Landes lieferte.

J A N Ž U P A N I Č